

Абай өлеңдері қолжазбаларының тілі (кейбір фонетикалық өзгешеліктер)

Е.К. Петек^a, *М.Е. Адиллов^b

^a *Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия*
(E-mail: ercan.petek@gop.edu.tr)

^b *Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан Республикасы*
(E-mail: marlenadilov99@gmail.com)

*Байланыс үшін автор: marlenadilov99@gmail.com

ARTICLE INFO

АННОТАЦИЯ

Кілт сөздер:

Абай, Мүрсейіт,
өлеңдер, қолжазба,
фонетикалық
ерекшеліктер, кірме
сөздер.

FTAMP 16.21.33

DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2022-1-70-85>

Мүрсейіттің 1907 жылғы қолжазбасы – Абай Құнанбайұлы шығармаларының негізгі түпнұсқаларының бірі. Ұлы ақынның өлеңдерін хатқа түсіріп, баспаға әзірлеген Мүрсейіт Бікеұлы (1860-1917) екені белгілі. Абайдың поэтикалық шығармалары мен қара сөздерін ол данышпан ойшылдың көзі тірісінде-ақ қағаз бетіне таңбалай бастаған. Оның ыждаһатты еңбегінің арқасында бұл теңдессіз мұра қалың жұртшылықтың игілігіне айналып отыр. Сол заманның жазба әдеби тілін жетік меңгеріп, Семей өңірінде бала оқытып жүрген Мүрсейітке Абай өз өлеңдерін хаттауды тапсырған. Өкінішке қарай, Абайдың өз қолымен жазған авторлық қолжазбасы әлі табылған жоқ. Мақалада Мүрсейіт Бікеұлы араб қаріптерімен қағазға бедерлеген Абай өлеңдері қолжазбасының тілдік ерекшеліктері талданды. Қолжазба мәтінінің қазіргі қазақ тілінің фонетикалық жағынан өзгешеленетін элементтері туралы қысқаша талдаулар жасалды. Фонетикалық заңдылықтарға қатысты мәселелер, атап айтқанда сингармонизм заңы, орфографиялық стиль, дыбыстардың ассимиляциясы, фонетикалық құбылыстар, емле ережелері секілді мәселелер қамтылды. Әр талдауға қолжазбадан дәлелдемелер, түпнұсқа өлең жолдары келтіріліп, бұған дейін жасалған Абай тілі туралы жазылған зерттеулерге қосымша толықтырулар ұсынылды.

Received 10 January 2022. Revised 08 February 2022. Accepted 04 March 2022. Available online 31 March 2022.

For citation:

Petek E.K., Adilov M.E. Language of Abai poems manuscripts (some phonetic differences) // Turkic Studies Journal. – 2022. – Vol. 4. – No 1. – P. 70-85. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2022-1-70-85>

Дәйексөз үшін:

Е.К. Петек, М.Е. Адиллов Абай өлеңдері қолжазбаларының тілі (кейбір фонетикалық өзгешеліктер) // Turkic Studies Journal. – 2022. – Т. 4. – № 1. – 70-85 б. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2022-1-70-85>

Кіріспе

2020 жылы Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойына орай Қазақстан, Орталық Азия мемлекеттері және Түркиямен бірге әлемнің көптеген елінде ұлы ақын туралы ғылыми зерттеу кітаптар, аудармалар, мақалалар, баяндамалар басылып шықты, халықаралық конференциялар мен симпозиумдар ұйымдастырылды. Осылайша Абайтану ғылымы жаңаша серпін алып, көптеген жаңа дүниелер туды. Біз де ұлы ақынның мерейтойына орай Абайдың қара сөздер мен өлеңдер қолжазбасын оқып, тамшыдай үлесімізді қосқан едік [1], Бұл еңбектер Ахмет Ясауи университетіндегі Түркология институтында №5 құжат болып тіркелген, 1907 жылы Абайдың шығармаларын хатқа түсірген көмекшісі Мүрсейіт Бікеұлы тарапынан араб қаріптерімен жазылған Абайдың қара сөздері мен өлеңдерінің қолжазба мәтіндерінен [2] құрастырылып жасалды. Біздің міндет Мүрсейіт хатқа түсірген жазбаны белгіленген тәртіп бойынша оқып, транскрипциясы мен грамматикалық индексін ұсыну еді. Қолжазбалар оқылып, оның транскрипциясы ұсынылғаннан кейін тілдік зерттеулерге көшуді де жоспарладық. Төменде біз қолжазба мәтінінің кейбір фонетикалық ерекшеліктеріне, айрықша кірме сөздердің жазылуындағы назар аударар тұстарға тоқталып көреміз.

Мүрсейіттің өзі мұғалім, молда болғандықтан, сол кезеңнің ортақ әдеби тілін, яғни Орталық Азиядағы түркі халықтарының ортақ жазба тілі – шағатай тілін жақсы білгенге ұқсайды. Оны шығармалардағы жеке сөздерді шағатай немесе араб тіліндегі түпнұсқаға сай жазғанынан аңғарамыз. Мүрсейіт жазбаларының бір ерекшелігі ондағы араб сөздерінің көбі түпнұсқаға әбден сәйкес келеді. Ал орыс тілінен енген қолданыстар болса, қазақ тілінің үндесім заңына бағынып жазылған. Өлеңдер араб қаріптерімен әрі сол кезеңдегі жазба тілінің үлгісіне негізделіп жазылғандықтан, онда сол дәуір тілінің элементтері де айқын көрінеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында негізгі материал ретінде Абайдың көмекшісі болған Мүрсейіттің 1907 жылы хатқа түскен қолжазбалары басшылыққа алынды. Баспа бетін көрмеген, қара сиямен жазылған Мүрсейіт қолжазбасы қазіргі күнге сай көшіріліп беріліп жүрген Абай шығармаларының басты қайнар көзі екені шүбәсіз. Абай өлеңдерінің тілін зерттеу үшін де негізгі материал осы болуға тиіс. Ақынның тілдік деректерін, ерекшеліктерін нақты, дәлелді беру үшін қазіргі баспалардан гөрі қолжазбаларға жүгінген абзал. Сондықтан кірме сөздердің жазуына қатысты осы жұмыста түпнұсқа жазбаны пайдаланып отырмыз. Жұмыста салыстырмалы, салыстырмалы-тарихи зерттеу әдісі қолданылып, қазіргі күнгі араб, парсы және түркі тілдері материалдары қолданылды.

Тақырыптың зерттелуі

Абай шығармаларының тілі жайындағы алғашқы көлемді еңбекті Қажым Жұмалиев жазды. Оның «Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі» атты кітабы 1948 жылы жарық көрді [3]. Абай шығармаларының тіліне қатысты жан-жақты, яғни грамматикасы, лексикасы, синтаксисі мен стилистикасына дейінгі тақырыптарды қамтыған мазмұнды зерттеулер академик-ғалым Рәбиға Сыздықоваға тиесілі. Белгілі ғалымның «Абай шығармаларының тілі» [4], «Абай өлеңдерінің синтаксистік құрылысы» [5] және «Абайдың сөз өрнегі» [6] атты сүбелі монографиялары Абай шығармаларының тілін талдаудағы ең іргелі ғылыми еңбектер десек қателеспейміз.

Тікелей тақырыпқа (Абай текстологиясы) келсек, аталған сала бойынша біраз мақалалар, ғылыми баяндамалар, қысқа жазбалар жарыққа шықты, әлі де жарияланып жатыр. Абай өлеңдерінің текстологиясы бойынша алғашқы әрі көлемді зерттеулер Қайым Мұхаметқановтың еншісінде. Ғалымның «Абай шығармаларының текстологиясы жайында» [7] атты еңбегі – мәтінтану саласындағы іргелі жұмыстардың бірі. Соңғы жылдары, әсіресе, ұлы Абайдың 175 жылдық мерейтойына орай ақын шығармаларын зерттеу жаңа серпін алып отыр. «Абай академиясы» ғылыми-зерттеу институтының жобасы ретінде жарыққа шыққан тағы бір көлемді еңбек – Тұрсын Жұртбайдың екі томдық мәтінтанулық зерттеуі «Білмей мұны жазған жоқ...» [8; 9] деп аталады.

Талдау

Араб және парсы кірме сөздерінің орфографиясы

Қазақ әдеби тілінде араб немесе парсы тілдерінен кірген кірме сөздердің көбіне қазақ тілінің үндесім және фонетикалық заңына сәйкес өзгеріп, төл сөз секілді жұмсалатыны аян. Қазақ тілінің өзге түркі тілінен ерекшелейтін негізгі тұсы да осы екені шүбәсіз. Жиырмасыншы ғасырдың орталарына дейінгі дәуірлерде алынған бұл кірме сөздердің түгелі қазақ ауызекі тілінің сингармонизм заңына бағынышты болғаны аян. Осы құбылыстың күшті болғаны соншалықты, кейде түбі арабша тұлғалардың түбі түркі сөзі секілді болып аңғарылады. Арабтар мен парсылар өздерінің сөздерін өздері танымастай дәрежеге жетеді. Мәселен, фатиха, хадия, хақ, халал, сөздерінің бата, кәде, ақы, адал болып өзгеруін айтсақ болады. Ең көп таралған фонетикалық өзгерістің бірі – арабша сөз басы немесе ортасындағы «айын» әрпінің жаппай «ғ» болып дыбысталуы, ал сөз басындағы «айын»-ның түскені жағдайында басындағы жуан «а» дауыстының жіңішкеріп «ә» болып айтылуы екені талассыз.

Ал Абай қолжазбаларына келгенде, жағдай өзгешерек, мұнда бұл тілдерден енген сөздер, әсіресе араб лексикасы сол қалпындағыдай жазылады.

Араб, парсы элементтерінің жиырмасыншы ғасырға дейін қазақ тілінің заңдылығына сәйкес кіріп, кейін исламизмнің таралуымен сол тілдің ерекшелігін өзгертпей қолдану кейінгі кезеңдерде келген секілді:

«Қазақ тіліндегі көптеген араб, парсы сөздерінің қазақ тілінің фонетикалық заңдылығына әбден бағынып, қазақтың байырғы сөз, қосымшаларымен жымдаса кірігіп, басқа тілдік қасиетін жойып кетуі олардың талай ғасырды басынан кешіргендігінің айқын айғағы сияқты. Екінші жағынан дінмен, оқу, жазумен байланысты бірсыпыра сөздердің кейінде, яғни XIX ғасырда исламизмнің дәуірлеп тұрған кезеңінде кіргені байқалады» [10, 74 б.].

Десек те, кей тұстарда араб кірме сөздері жазылымының қазақ тіліне бейімделіп өзгере бастағанын да көреміз, бұл сол дәуірдің «тілдік өтпелі кезең (ортақ шағатайшадан қазақ әдеби тіліне өту кезеңі)» болғанын аңғартады. Осындай «өтпелі дәуірдегі» тілдік құбылыстың бірі *халал* сөзінің алал болып ауысып, әлі де *адал* деген тұлғаға дейін өзгере қоймағанын айтуға болады. Халал сөзінің қазақ тіліне тән формасы «адал». Ал Абай өлеңдерінің қазіргі жинақтары мен қолжазбаларында тек «алал» боп жазылған. Мұндай фонетикалық тұлғаның жұмсалуды жайында Рабиға Сыздық айтқан болатын.

«Абайда *адал* сөзі қазіргі басылымдарында осылайша жазылып жүргенмен, өзінде *алал* түрінде қолданылған, оны Мүрсейіт дәптерлері көрсетеді, Мүрсейітте барлық жерде де *алал* деп жазылған» [4, 63 б.].

Мүрсейіт қолжазбасында араб тілінен енген сөздер түпнұсқасына сай жазылғанмен, «алал» мысалының «х» дауыссызының түсіріліп жазылғаны назар аудартады:

Жамандар қылалмай жүр алал еңбек

جاناندا قىلالماي جوهر آلالان نئيبارك

Алалдық арамдықты кім теңгермек

آلالديق آرامدىقنى كيم تىنگار تانان

Дегенмен, Абай өлеңдерінің араб жазулы мәтіндеріндегі араб, парсы негізді сөздердің көбі түпнұсқадағыдай жазылғаны көрінеді. Жазылуы төмендегідей:

Жырчы құстар *haya*да өлең айтып

جورچى قۇستار حايادا اولاننىڭ آيتىپ

Қылған ісі өзіне *malum* чығар.

قۇلغان ايسى اوزىنىڭ مالوم چىقار

Сақ боп жүр, Жәбірәилдің *хиләсінен*

ساق بوب جوهر جبرائيل دىڭ خىلەسىنەن

Мұнда әдеби тілдегі *әуе*, *мәлім*, *айла* боп қазақ тілінің айтылым заңына сай өзгерген сөздер сол кезеңдегі жазу дәстүріне сәйкес кітаби тілдегідей жазылғанға ұқсайды.

Мүрсейіттің қолжазба мәтініндегі араб немесе парсыша сөздердің түпнұсқасы және олардың қазақ тіліндегі баламалары төмендегі кестеде берілген:

Орыс тілінен енген сөздердің жазылуы.

Абай шығармалары қолжазбаларында орыс тілінен енген сөздер араб, парсымен салыстырғанда әлдеқайда аз. Орыс тілінен енген сөздердің Абайда аса көп емес екенін Р.Сыздықова айтқан болатын:

«XIX ғасырдың II жартысына дейін қазақтың әдеби тіліне енген орыс тілі сөздері аса көп емес. Енгендері – Россия мен сауда-саттыққа байланысты ұғым, зат аттары, әкімшілік ел басқаруға қатысты кейбір сөздер және күнделікті тұрмыс пен шаруашылыққа байланысты жеке сөздер болатын» [4, 109 б.].

Орыс тілінен алынған сөздердің жазылуында назар аударар мәселе, сөздердің ауызекі тіліндегідей, яғни естілгендей жазылуында:

«Абайда орыс тілінен алынып, қазақ тілінің ауызекі тіліне сай өзгертіліп жұмсалған сөздер өзгертілмей алынған кірмелерге қарағанда едәуір көп. Неге десек, ол дәуірде орыс тілінің ықпалы әлі берік орнамаған еді. Бір жағынан ол тілді білетіндер аз болған. Содан болу керек, русизмдер қазақ тілінің сингармонизм, фонетикалық заңына сәйкес өзгертіліп айтылды. Ақын да орыс сөздерін қазақтың жалпыхалықтық сөйлеу тілінен, яғни халықтық қордан алып пайдаланған» [11, 80 б.].

Мұндай мысалдардың кейбірін қолжазбадан алып көрсетсек:

Бұл іске кім *винават* / Я Семейдің қа[ласы]

بۇل ايسىگە كيم وىناوات يا سەيمەن دىڭ قازان

Айтұңызчы болсаңыз / Издраваймыслашчы / Ақыл айтпай ма ағасы

Ерүнбей оқұп көруге / Ваяннұй хызмет [іздеме]

Татьяна қызның анагинге айтқаны

Мейлің өзін, манастыр қылған істі / Алла ісі деп көңілінде көрсең күтті.

Абай өлеңдері қолжазбасының фонетикалық өзгешеліктері.

Ерін үндестігі.

Қазақ ауызекі тілінде болмаса жазба немесе әдеби тілінде сөз және туынды тұлғаларда ерін үндестігі сақталып жазыла бермейді. Қолжазба мәтінінде болса ерін үндестігінің сөздің екінші және одан кейінгі буындарында сақталып жазылғанын байқаған болатынбыз. Қазақ жазба тілінде алғашқы буыннан кейін еріндік дауысты езулік дыбысты еріндікке айналдырмаса да, қазақ ауызекі тілінде жағдай басқаша. Ауызекі тілде, әсіресе, Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан аймақтарындағы қазақтар ерін үндестігін сақтап сөйлейді. Жиырмамыншы ғасырдың басында тіпті жақсы сақталған болса керек, өйткені сол дәуірде шыққан сөздік, кітап (мәселен, Будагов және Радлов сөздіктерінде қазақ тіліне тән сөздер естілуі бойынша жазылған), жалпы еңбектер мен қолжазбаларда жаппай ерін үндестігі сақталып жазылғанын көреміз. Қазақ жазба немесе әдеби тілінен өзгеше болып, қолжаздада ерін үндестігі сақталған мысалдар:

Теп тегіс жұмұр келсүн айналасы

Файда үчүн біреу жолдас бүгүн таңда

Жаңа өспүрүм көкөрім / Бейне қолдұң сал[асы]

Ғылым таппай мақтанба / Орұн таппай баптанба

Күндүз күлкүң бұзұлды, түнде ұйқуң.

كۈندۈز كۈلكۈڭ بۇزۇلدى، تۈندە ۇيۇڭ.

Хатүңүң сені сүйсе, сен оны сүй

خاتۈڭۈڭ سەنى سۈيسە، سەن اونى سۈي

Тамағы тоқтұқ, / Жұмұсы жоқтұқ

تاماعى توقتۇق، / جۇمۇسى جوقتۇق.

Ұғұндұрар кісіге кез келгенде

ۇғۇндۇرار кiсiге кез келгенде

Сөз алдына дауысты дыбыстың қосылып жұмсалуы.

Кірме сөздердің алдына дауысты дыбыстардың қосылуы – Орхон жазбаларынан бері түрік ескерткіштері мен тілдеріне тән фонетикалық құбылыс. Орхон мұраларында улу «ұлы, айдаһар, жыл атауы» деген сөзде «ы» қосылып жұмсалған (Tag. В 2) < қытайша лунг «айдаһар». Салыст.: қазақша ұлу; қырғыз т. улуу «ұлы»; тува т. улу «сол мағ.» [12, 62 б.].

Көне ұйғыр жазулы мұраларында сөз басындағы дауыстының қосылуы кірме сөздерде көрінеді, мысалы «у/ү»нің қосылуы: ужик < қытайша дзинг «буын»

Абай өлеңдерінің қолжазбасында да, негізінен «л, р (кейде, «с» мен «ш»)» дауыссыздарымен басталатын кірме лексикалардың басына қосылып жазылатыны байқалады.

“Қазақ тілінде л, р әріптерімен басталатын сөздердің (лай, лақ, лайық, лас, рай, рақмет, разы, рас, рет) алдында ауызекі тілде дауысты дыбыс қосылып айтылады (ылай, ылақ, ылайық, ылас, ырай, ырақмет, ыразы, ырас, ірет)» [11, 53 б.].

Арғұсын бір-ақ алла біледі ырас.

Арғусын бир-ақ алла биледи ырас.

Сен жаралы жолбарыс ең, / Мен киіктүң ылағы ем

Сен жаралы жолбарыс ең، / Мен киіктүң ылағы ем

Ылақтырып жіберді сол сүйекті.

Ылақтырып жиберди сол суйекти.

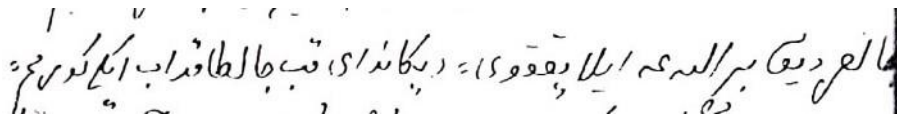
Ыразы болғаннан соң, бата берді.

Ыразы болғаннан соң، бата берди.

Аслы жаман жанның ылайдандұр

Аслы жаман жанның ылайдандұр

Жалғыздық бір аллаға ылайық қой

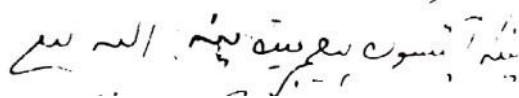

Сөз басындағы /ж-/ ~ /й-/ дауыссыздарының қолданысы.

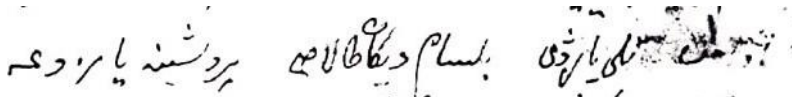
Қазақ тілінде жалпы түрікше сөз басындағы /й-/лар /ж-/ болып айтылады.

Ал Абай өлеңдері қолжазбасындағы кей мысалдарда /й-/ дыбысының таңдалғаны (немесе сақталғаны) көрінеді, енді бір сөздер кейде «ж»-лы кейде «й»-лы болып екі вариантта жазылған. Сонымен сөз басындағы /й-/ дауыссызының сақталып немесе таңдалғанына қатысты кейбір мысалдар төмендегідей:

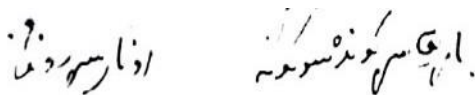
Неге айтсұн пайғамбар мен йәне алласы

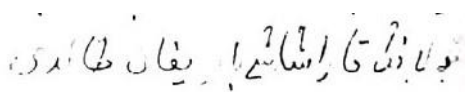
[Орыс] тілі язуы / Білсем деген таласы / Прошение язуға

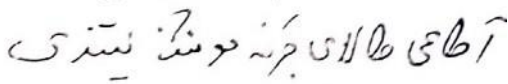
Язықсыз күнде сөгуге / Өнерсіздүң [қылығы]

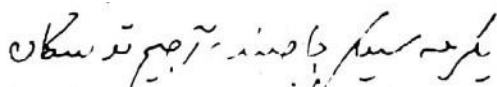
Қолаң қара шашы бар йіфек талды.

Атағы талай жерге оның йетті

Йігірме сегіз жасында әжім түскен

Он тоғызыншы ғасырдағы қазақтың ескі жазба тілінде жазылған шығармалардың көбінде шағатай әдеби тілінің әсері байқалады. Ал ХХ ғасырдың басындағы мәтіндерде болса, қазіргі қазақ тілінің ерекшеліктері барынша көп кездесіп, шағатайшаның тілдік ерекшеліктері едәуір азая бастаған. Абай қолжазбаларында да қазақ тіліне тән элементтер көп болса да, ара-тұра кітаби тілдің элементтері кездесіп отырады, соның ішінде кейде сөз басында «й» дыбысы сақталып жазылады. Сонымен, түбі түркі сөздеріндегі сөз басы /й-/ дыбысының жазылуы қазақтың ескі жазба тіліндегі мәтіндер мен жиырмасыншы ғасыр басындағы қолжазбаларда сирек те болса сақталады. Қазақ әдеби тілінде түркі сөздері ішінде /й-/ мен басталатын жеке қолданылатын сөз жоқ. Сол себепті қазақша жазба мәтіндерінде кездесетін осы /й-/ны дәуірдің әдеби жазба тілі шағатайшаның әсері деп бағалауға болады.

Қолжазбадағы /ч/ ~ /ш/ дыбысының қолданысы.

Жалпы түркі тілдеріндегі /ч/лар қазақ әдеби тілінде /ш/ болып жазылады. Ал Абай өлеңдері қолжазбасында «ш» болып жазылған сөздер «ч»-мен жазылған формаларға қарағанда аздау кездеседі. Мүрсейіт қолжазбасындағы біршама сөздің құрамында «ч» дыбысы жазылған. Шағатай жазба ескерткішінде жалпы «ч» дауыссызы ғана кездесетіні белгілі. Соған қарағанда ескі қазақ жазбаларында сол дәуірдегі ортақ жазба тілдің әсері көрінеді.

Қазақтың диалектолог ғалымдарының зерттеулері бойынша бұл дыбыс Шығыс Қазақстан, Оңтүстік-шығыс және Оңтүстік-батыста «ч»-ға жақын «тш» вариантында айтылады [13, 41 б.].

Абай өлеңдерінің қолжазба нұсқасында түбі түрік сөздерінің едәуір көп бөлігі /ч/ дауыссызымен жазылған; /ш/ дыбысымен жазылған мысалдар да аз кездеспейді. Сөз басы, ортасы және соңындағы /ч/ дыбысының сақталғанына байланысты мысалдардың кейбірі төмендегідей:

Айтучы мен тыңлаучы көбі надан

Һәр кімнің келгенүнче өз чамасы

Чыға ойламай чығандап қылық қылмай

Қабаған итче өзігін чыға келер

Еркек арын сатады / Бала чага ұрғачы

«ш» дыбысын таңбалауда «ч»ның қолданылғаны сол жалпы дәуірге тән екені аңғарылады: «Газет редакциялары ч әршін өз тіліндегі ш дыбысын таңбалауға кеңінен пайдаланған. Бұл жалғыз осы газеттерде емес, сол тұстас қазақ жазбасының барлығында дерлік кездесетін жайт» [10, 55 б.].

Абай өлеңдері қолжазбаларындағы /ш/, /с/ дыбыстарының алмасуы.

Қазақ тілінде жалпы түркі «/ш/ дыбысының /с/ға ауысуы» басқа түркі тілдерінен өзгешелейтін ең негізгі фонетикалық құбылыстың бірі. Абай өлеңдерінің қолжазбасында «с» дыбысы жазылғанмен кей тұстарда /ш/ дауыссызының қолданылғаны кездеседі:

Тапсырды деген әдеби тілдегі нұсқасы қолжазбада тапшырды деп жазылған:

Тапшырдым сізге налынып. / Толтырып жасқа көзімді,

Әдеби тіліміздегі қыстау сөзі қышлақ деген тұлғасында жұмсалған:
Керуен қышлағынан чығып қонды

Қазақ әдеби тілінде кірме сөздердің құрамындағы /ш/ дыбыстар /с/ға ауыспай да қолданылады. Алайда парсы тілінен енген *бешит*, *дұшман*, т.б. сөзінің қазақ жазба тіліндегі нұсқасы болатын *пейиш*, *дұшпан* тұлғасында «ш» ауысуы орын алмаған болып жұмсалса, Абай қолжазбасында /с/ дыбысының таңдалғанына қатысты мысалдар көп кездеседі, мысалы:

Көңілім қайтты достан да, дұспаннан да

Арғы атасы хажы еді / Бейістен татқан шәрбәтті.

Ол күнде нұрлы бейіс ішінде екен

Сөз басында, ішінде және соңындағы /п/ ~ /ф/ дыбыстарының ауысуы.

Қазақ және қырғыз тілінде «ф» қатаң дыбысының «п» қатаң дауыссызына айналуы жаппай кең таралған. /ф/-мен басталатын арабша және парсыша сөздер Іт қазақ тілінде жаппай /п-/ дыбысымен басталады.

Абай қолжазбаларына келсек, қазақ әдеби тілінде /п-/мен басталатын сөздер кірме сөздердің барлығы түпнұсқа тілдердегідей әрі шағатай жазба мұраларындағыдай /ф/-мен жазылғанын анықтадық. Абай өлеңдерінде тіпті кей түбі түрікше сөздердің құрамындағы «п»-лар да «ф»-ға өзгеріп жазылған:

Айтучы мен тыңлаушы көбі надан / Бұл жұрттұң сөз танұмас бір фарасы

Қақса соқса *файда* түсе ме деп / Елдүң байын еліртіп жау мұңдалап

Ел бұзылса табады шайтан өрнек / *Феріште* төменсіктеп қайғы жемек

Фәленчені ұрам деп / Түгенчені қырам деп / Тарчылықта қайрандап / Кеңілікте ойрандап

Наданның көңілін басып тұр / Қараңғылық фердесі. / Ақылдан бойы қачық тұр, / Ойында бір-ақ шаруасы.

مدرنظیت با صیب طو قانلیق قاندا

Мүрсейіт қолжазбаларындағы /-ф-/ ~ /-п-/ дыбысының қолданысы.

Өлең мәтіндерінде кірме сөздеріндегі «п»-лы нұсқалар кездескенімен, негізінен «ф» дыбысының көбі өзгертілмей жазылған, солардың кейбірін төменде көрсетеміз:

Кәфір болдұң демес қой / Қанча қарсы келсеңіз

كافر بولدوڭ ديماسقوي قانچا قارشى كелسينيز

Лафылдақ көрсе қызар нәфсіге ерме!

لا فلد اقا كور فرار نفسيكه اير

Ата-ананың қызынан гафыл қалма.

اتا-анانىڭ قىزىنان غافىل قالما

Талаптың мініп тұлфарын, / Тас қияға өрледің

تالابتىڭ مىنىپ تۇلفارىن

Қазақ әдеби тілінің тарихын зерттеушілер «ф»ның «п»ға ауыстырмай қолданылуы Абаймен тұспа-тұс кезеңде кең таралғанын жазады:

«Ф» фонемасы қазақ тіліне араб, парсы тілдерінен (орыс тілінен бөлек) сөз енумен байланысты келген кірген фонема. Сондықтан газеттерде бұл фонема, негізінен, араб, парсы тілдерінен енген сөздерде ғана жазылған. Ол сөздерде бұл фонемалар сөздің барлық позициясында келе береді: фікір, файда, фарман (пәрмен), фара (пара), шафағат, дафтар, офат, тарафы, лтифат [10, 53 б.].

Абай өлеңдері қолжазбасында назар аударар жайт, апар- етістігі /п/ ~ /ф/ ауысуына ұшырап, апар- тұлғасымен бірге афар- тұлғасында жазылғаны көрінеді:

Қолынан ұстап алып, ертіп барұп, / Далада бір бұзылған тамға афарды.

قولىنان ұстаپ алып, ертіп барұп, / Далада бір бұзылған тамға афарды.

Тура бастап афарам ақы берсең, / Деп бұларға бір зәңгі хазыр болды.

Тура бастап афарам ақы берсең, / Деп бұларға бір зәңгі хазыр болды.

Көрпе деген төл сөздің өзі «ф» дыбысымен жазылғаны назар аудартады:

Оңачаға афарып көрфе жастық

Оңачаға афарып көрфе жастық

Шағатай мәтіндерде /-ф-/мен тіркелген (ифек, тофрақ, йафрақ) «жібек», «топырақ», «жапырақ» секілді түбі түркі сөздердің құрамындағы /-п-/ дыбысының қазақ тілінде /-б-/~

/-п-/ болып жазылса да Абайдың қолжазба өлеңдерінде олардың шағатайшадағыдай /-ф-/ дыбысымен жазылғаны анықталды:

Қырмызы, қызыл жүфек бозбалалар

قيرمیزی قرمیل جفان بومر بان

Жақсы жолға ақырын. / Жас теректүң жафырағы

جاقسى جولغا اقيرين : جاس ترکتونجا فیراغي

Қолаң қара шашы бар үйфек талды

قولاڭ قارا شاشي بار ويפק تالدي

Көрінбей жердің, тұфрағы, / Құлфырған [жасыл жер жүзі.

كورينبей جردين، تۇفراغي، قۇلفيرغان [جاسыл جەر жүзі.

Төл сөздердің құрамындағы «п» дыбыстары ортақ жазба тілге еліктеліп, кейде «ф» болып жұмсалуды Мүрсейіт хатқа түсірген кезеңде бар болғанын ғалым Б. Әбілқасымов ескертеді:

«Шет тілден еліктеп кірген сөздерде жазылуына еліктеп, бұл әріптерді қазақтың байырғы сөздерін жазуда да қолдану тәжірибесі некен-саяқ ұшырап қалады, бірақ бұл жүйелі түрде емес (тофрақ, хатын, афасы)» [10, 54 б.].

Сөз басындағы /қ-/ ~ /х-/ дыбыстарының қолданысы.

Түбі араб сөздердің құрамындағы сөз басы «х» дыбысы қазақ әдеби тілінде көп жағдайда /қ/ дыбысымен алмастырылатын болса, екінші жағдайларда сөз басындағы дауыссыз түсіріліп қолданылады.

Абай өлеңдері қолжазбасында болса ол сөздерді араб тіліндегі түпнұсқа күйінде өзгертілмей жазылғаны анықталды: хайыр, хұдай, хорлық, хасиет, хызмет, хайран, хұрмет, хауіф, хиянат, хаял, хасірет, хафа, т.б.

Не хорлық құр қылжаңмен күн өткізбек

نه خورلق قۇر قىلجانмен كۇن وتكىزбек

Жарлы алады хызмет пен өткерем деп

جارلى اлады خيزمت пен وتкерем деп

Түбі түрік «хатұн» сөзінің қазақ әдеби тіліндегі формасы «қатын» екені белгілі. Абай шығармаларында оның көне түрік және шағатайшадағы тұлғасында жазылғаны көрінеді.

Мал беріп алғанменен хатұн емес.

مال بيريپ آلغانменن خاتۇن емес

Арашачы іздепті хатұн, қыздан.

آراشачى زيدهپتى خاتۇن، قىزدان

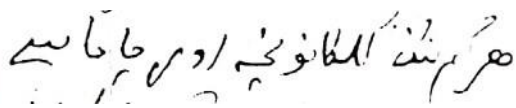
«х» дыбысының «қ» дауыссызына өзгермей түпнұсқадағыдай қолданылғаны он тоғызыншы ғасыр аяғындағы мерзімді басылымдар тілінде де кездеседі:

«х» фонемасы қазақ тіліне араб, парсы тілдерінен (орыс тілінен бөлек) сөз енумен байланысты келген кірген фонемалар. Сондықтан газеттерде бұл фонемалар, негізінен, араб, парсы тілдерінен енген сөздерде ғана жазылған. Ол сөздерде бұл фонемалар сөздің барлық позициясында келе береді. Хазірет (Әзірет сұлтан), хұрмет (құрмет, үрмет), хүкім (үкім), харекет (әрекет), хата (қате), хұсұсы (негізі); мархамат, ахыры, ыхтияр, мұхтаж, рұхсат» [10, 53 б.].

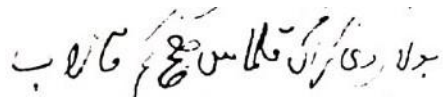
Сөз басындағы /h-/ ~ /Ø-/ дыбысының қолданысы.

Абай өлеңдерінде сөз басындағы /h-/лар сақталып жазылған, әсіресе еш, әр деген тұлғалар тек неч, һәр деп ұшырасады:

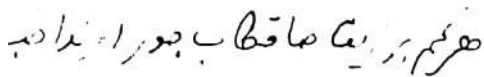
Һәр кімнің келгенүнче өз чамасы

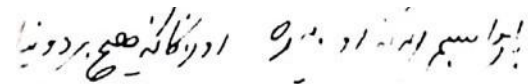
Бұларды керек қылмас һәч кім қалап

Һәркім бір ит сақтап жүр ырылдатып

Бармас пем ерге өзім де? Өзгеге һәчбір дүниеден

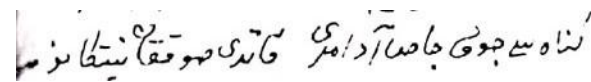
Сол кезеңдегі газет материалдарында да *hesh*, *һәр* сөздері жеке жазылып, орфографиясы түпнұсқадағыдай жазылғаны көрінеді:

«Белгісіздік, болымсыздық есімдіктерінің құрамында келген «hesh», «һәр» сөздері құрамындағы сөзден бөлек жазылған: һәр бір, неч кім» [10, 60 б.].

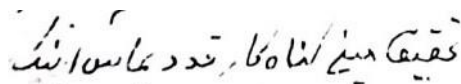
Өлең мәтіндерінде сөз соңындағы /-h/лар да сақталған.

Қазақ әдеби тілінде түбі парсы сөздеріндегі сөз аяғындағы /-h/ дыбысы түсіріліп айтылады, жазылады. Абай өлеңдері қоджазбаларында парсы сөздеріндегі /-h/ дыбысы түпнұсқадағыдай түсірілмей жазылған:

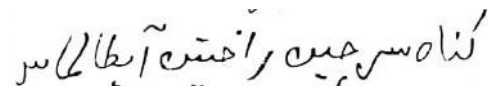
Гүнаһсі жоқ жас адамды / Қатты соққан неткенүң?

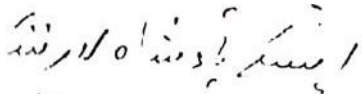
Тахқиқ¹ мені гүнаһкәр, қу демес ең.

Гүнаһсыз чын рахатын айталмас

Ескі *надшаһларның* сарқыты

«h» дыбысының жиырмасыншы ғасыр басындағы газеттерде де қолданылып, сол кезеңнің негізгі тілдік ерекшелігі болғаны белгілі. Он тоғызшы ғасыр аяғындағы газеттер тілін зерттеген Б.Әбілқасымов мұны айғақтайды:

«Қазіргі қазақ тілінде h фонемасымен келетін араб-парсы сөздері көп емес. Алайда газеттерде бұл фонема араб-парсы сөздерінде жиі ұшырап отырады. Мәселен бұл дыбыс сөз басында *һәр, һәм, һөнер, һич* (еш), *һәскер* деген секілді сөздерде кездесе, сөз ортасында *шаһар, жаһад, таһалим, баһа, мәшһүр, шүбаһа, фаһам* деген сияқты сөздерде жазылып отырған, ал қазіргі тілімізде бұл сөздердің көпшілігінде «h» дыбысы басқа дыбыспен алмастырылады не мүлдем жазылмайды» [10, 53 б.].

Алынған нәтижелер

Абай өлеңдері қолжазбасында, қазіргі қазақ тіліне тән фонетикалық формалар басым болғанымен, әдеби тілде қолданылмайтын өзге фонетикалық тұлғалар да аз кездеспейді. Қолжазба мәтіні әсіресе араб тілінен алынған кірме сөздердің түпнұсқадағыдай жазылуымен ерекшеленеді. Ортаазиялық кітаби тілге тән өзге фонетикалық ерекшеліктерден «ч», «й» әріптерінің таңбалануы, ерін үндестігінің сақталуы; морфологиялық өзгешеліктерден қосымшалардың жалғануында үндесім заңының бұзылуы, жалғаулардың кейде бір формалы түрде келуі, т.б. атауға болады.

Мақаланың нәтижесі ретінде Абай қолжазбалары авторының жиырмасыншы ғасырдың басына дейін түркі халықтарының ортақ жазба тілі болған шағатайшаны жақсы білгенін анықтадық. Қазақ тілінде жазылған өлеңдерге ортақ әдеби тілдің элементтерінің қосылуы соның көрінісі болса керек. Дегенмен Абайдың қолжазбасы қолымызда болмағандықтан, оның өзі ақын тіліне тән ерекшелік болу мүмкіндігін де жоққа шығармаймыз. Ал Абайдың шығармаларына өз жазба стиліне тән формаларды мәтінді терушінің қосуы да әбден мүмкін. Бұл нәтижеге Мүрсейіттің қолтаңбасынан, өзіне тән жазу стилінен, араб, парсы элементтерінің түпнұсқаға ұқсас түрінде жазылуынан байқап, тоқталып отырмыз.

Мақала түркиялық зерттеуші Ержан Петектің «Абай өлеңдерінің қолжазбалары: мәтінтанулық зерттеу» атты ғылыми жұмысының бір нәтижесі ретінде жазылды.

Қорытынды

Сонымен Абай өлеңдері қолжазбаларында негізінен кітаби, діни лексикаға тән сөздер сол тілдегі түпнұсқасындағыдай өзгертілмей жазылған. Бұлардың біразы халықтың бәрі түсіне бермейтін, ауызекі тілде немесе әдеби тілде қолданылмайтын сөздер. Бұған ғизат, низам, ләкин, дағуа, ғафыл, иттифақ секілді сөздерді жатқызуға болады. Мүрсейіт араб, парсы тілдерінен енген дейтін сөздерді сол тілдердегі таңбалануына жақындатып немесе олардың әдеттегі жазба нұсқаларындағы жазылу үлгісінен өзгертпей алуға тырысқан. Мысалы халықтың сөйлеу тілінде ерте заманнан әдет, өнер, есеп, дау, әскер т.б. айтылатын сөздер ғадет, һөнер, хисап, дағуа, ғаскер түрінде жазылып отырған. Бұны да сол кезеңнің ортақ жазба тілінің әсері деп қабылдау керек.

Мүрсейіт жазбаларының бір ерекшелігі араб, парсы кірме сөздері түпнұсқадағыдай жазылса да сол кезеңнен орыс тілінен жаппай алынып жатқан кірме сөздер қазақшаға бейімделіп көшірілген. Бұл, әрине, сол дәуірде қолданылған әліпбиімен де байланысты болса керек, араб әліпбиімен жазылғанда орыс сөздері естілуі бойынша жазылғанға

ұқсайды. Екі жақтан, орыс сөздерін дәл берер арнайы таңбалар араб әліпбиінде жоқ еді, мәселен, «в, ц, э» дыбыстарын араб әліпбиінде өзге дыбыстармен таңбалайды. Тілдегі мұндай құбылыс жалпы сол кезеңдегі бүкіл жазбаларға тән деп ойлаймыз, он сегізінші ғасырдағы жазба ескерткіштер, қисса-дастандар, он тоғызыншы ғасырдың аяғы мен жиырмамыншы ғасырдың басындағы газеттерде, тіпті Алаш қайраткерлері еңбектерінде бәріне бірдей тілдік ерекшеліктер байқалады, әсіресе араб, парсы кірме сөздері мен орыс сөздерін таңбалауда, араб кірме сөздерін өзгертпей жұмсау, бірлән, үшбу, ұлығ, ұғыл, хатұн секілді шағатай әдеби тіліне тән түбі түркі төл сөздерін қолдану бәріне ортақ. Дегенмен орыс миссионерлік миссиясымен жазылған шығармаларда болса, кітаби тілдің элементтері аз кездесіп, мұнда көбіне қазақ ауызекі тіліне тән материалдар әлдеқайда көп кірген. Абай өлеңдері қолжазбаларындағы бұдан бөлек төл сөздердегі «ш»-лардың «ч» болып таңбалануы, «с»-лардың «ш» түрінде келуі, сөз басындағы «ж»-ның кейде «й»-мен келуі, түркі сөздеріндегі сөз ортасындағы немесе аяғындағы «ғ» дыбысының түсірілмей жазылуы және тағы басқа фонетикалық ерекшеліктер қазақ әдеби немесе жазба тілі қалыптасып болса да әлі де тіл даму процесінде болғанын аңғартады. Қолжазбада ортақ жазба тілдің (шағатай) элементтерімен бірге қазақ ауызекі тіліне тән формалардың жарыспалы қолданылуы, екі жазба тілге тән орфографиялық ерекшеліктердің ауысып кездесе беруі жиырмамыншы ғасырдың басындағы жазбалардың бәріне ортақ. Сол кезеңде хатқа түсірілген Мүрсейіт жазбаларында да осы дәстүрлі құбылыс байқалады. Оны әлі де зерттеп, ғылыми қауымға ұсыну мәтінтанушы, түркітанушы, лингвист зерттеушілердің кезек күттірмес міндеті деп білеміз.

Әдебиет

- 1 Петек Е. Абай Құнанбайұлы Ғақлия кітабы (грамматика-транскрипция-индекс), ауд.: М. Адиллов. – Алматы: Ұлағат, 2020. – 294 б.
2. Мүрсейіт қолжазбалары. Түркітану институты, Ахмет Яссауи университеті, папка № 5, 1907. – 232 б.
3. Жұмалиев Қ. Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі. – Алматы: «Қазақтың мемлекеттік оқу құралдар» баспасы, 1948. – 208 б.
4. Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі. – Алматы: Ғылым, 1968. – 331 б.
5. Сыздықова Р. Абай өлеңдерінің синтаксистік құрылысы. – Алматы: Ғылым, 1970. – 173 б.
6. Сыздық Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы: Арыс, 2004. – 208 б.
7. Мұхамедханов Қ. Абай шығармаларының текстологиясы жайында (екінші басылымы). – Алматы, 2010. – 164 б.
8. Жұртбай Т. Білмей мұны жазған жоқ...: мәтінтанулық зерттеу. 1-кітап. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспаханасы, 2020. – 448 б.
9. Жұртбай Т. Білмей мұны жазған жоқ...: мәтінтанулық зерттеу. 2-кітап. – Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ баспаханасы, 2020. – 354 б.
10. Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. – Алматы: Ғылым, 1971. – 188 б.
11. Құрманбайұлы Ш, Әділов М. Абай тілінің ерекшеліктері. – Алматы: Сардар, 2020. – 384 б.
12. Tekin T. Orhon Yazıtları. – Ankara: TDK Yayınları, 2010. – 200 s.
13. Омарбеков С. Қазақтың ауызекі тіліндегі жергілікті ерекшеліктер. – Павлодар: Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, 2008. – 212 б.

Reference

1. Petek E. Abai Qunanbaiuly Gaqlia kitaby (gramatika-transkripsia-indeks), aud.: M. Adilov [Book of Gaklia of Abay Kunanbayev (grammar-transcription-index), translated by M. Adilov]. Almaty, Ūlağat baspasy, 2020. 294 p. [in Kazakh].
2. Murseit qoljazbalary [Murseit manuscripts]. Turkitanu instituty, Akhmet Yassawiyi universiteti, papka № 5, 1907. – 232 p. [in Kazakh].

3. Zhumaliev Q. Abaiğa deyingi qazaq poeziyası jane Abai poeziyasynyñ tili [Kazakh poetry before Abay and the language of Abay poetry]. Almaty, «Qazaqtyñ memlekettik oqu qūraldar» baspasy, 1948. 208 p. [in Kazakh].
4. Syzdyqova R. Abai shyğarmalarynyn tili [The language of Abay's works]. Almaty, Ğylym baspasy, 1968. 331 p. [in Kazakh].
5. Syzdyqova R. Abai olenderiniñ sintaksistik qurylysy [The syntactic structure of Abai's poems]. Almaty, Ğylym, 1970. 173 p. [in Kazakh].
6. Syzdyq R. Abaidyñ soz ornegi [Expression of Abay]. Almaty, Arys, 2004. 208 p. [in Kazakh].
7. Muhamedhanov Q. Abai shyğarmalarynyn tekstologiasy zhaynda (ekinshi basylymy) [On the textual criticism of Abay's works (second edition)]. Almaty, 2010. 164 p. [in Kazakh].
8. Zhurtbai T. Bilmei muny zhazgan joq...: matintanulyq zertteu. 1-kitap [He did not write this without knowing about it...: a textual study. Book 1.]. Nur-Sultan, L.N. Gumilev atyndağy EEU tipografiasy, 2020. 448 p. [in Kazakh].
9. Zhurtbai T. Bilmei muny zhazgan joq...: matintanulyq zertteu. 2-kitap [He did not write this without knowing about it...: a textual study. Book 2.]. Nur-Sultan, L.N. Gumilev atyndagy EEU tipografiasy, 2020. 354 p. [in Kazakh].
10. Abilqasymov B. Algashqy qazaq gazetterinin tili [The language of the first Kazakh newspapers]. Almaty, Ğylym, 1971. 188 p. [in Kazakh].
11. Qurmanbaiuly Sh., Adilov M. Abai tilinin erekshelikteri [Features of the Abay language]. Almaty, «Sardar» baspasy, 2020. 384 p. [in Kazakh].
12. Tekin T. Orhon Yazytlyry [Orkhon writings]. Ankara, TDK Yayınları, 2010. 200 p. [in Turkish].
13. Omarbekov S. Qazaqtun auyzeki tilindegi jergilikli erekshelikter [Local features of the Kazakh spoken language]. Pavlodar, Toraiğyrov atyndağy Pavlodar memlekettik universiteti, 2008. [in Kazakh].

E. Petek

*Tokat Gaziosmanpasha University, Tokat, Turkey
(E-mail: ercan.petek@gop.edu.tr)*

*M.E. Adilov

*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan
(E-mail: marlendilov88@gmail.com)*

*Corresponding author: marlenadilov88@gmail.com

Language of Abai poems manuscripts (some phonetic differences)

Abstract. The version of the Murseit manuscripts written in 1907 is one of the main original works of Abai. As known, Abai's poems were written and prepared for publication by Murseit Bikeuly (1860-1917). The poems and words of edification that he wrote down during Abai's lifetime, he handed over to the press after the poet's death. Thanks to his patient work, these texts are now known to a wide range of readers. Murseit Bikeuly perfectly knew the written language of that time, and Abai instructed him, who was engaged in teaching in the Semipalatinsk region, to write down his poems. Abai's manuscripts, written by himself, unfortunately, has not yet been found. The article analyzes the linguistic features of the manuscript of Abai's poems written in Arabic graphics by Murseit Bikeuly. The article provides a brief analysis of the phonetic differences between the handwritten text and the phonetics of the modern Kazakh language. The issues related to phonetic patterns, namely the law of synharmonism, regressive assimilation, phonetic variations, spelling rules are considered. The linguistic analysis is confirmed by illustrations from the desired manuscript and other works of Abai.

Keywords: Abai, Murseit, poems, manuscripts, phonetic features, borrowed words

Е.К. Петек

Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция
(E-mail: ercan.petek@gop.edu.tr)

*М.Е. Адиллов

КазНПУ им. Абая, Алматы, Республика Казахстан
(E-mail: marlenadilov88@gmail.com)
*Автор для корреспонденции: marlenadilov88@gmail.com

Язык рукописей стихов Абая (некоторые фонетические различия)

Аннотация. Мурсеитская рукопись 1907 года является одним из основных оригинальных источников произведений Абая Кунанбайулы. Как известно, стихи Абая были записаны и подготовлены к печати именно Мурсеитом Бикеулы (1860-1917). Поэтические творения и слова назидания Абая он начал записывать еще при жизни великого мыслителя. Благодаря его кропотливому труду эти тексты теперь известны широкому кругу читателей. Мурсеит Бикеулы прекрасно владел языком письменности того времени, и Абай поручил ему, занимавшемуся учительствованием в Семипалатинском регионе, записывать свои стихи. Авторская рукопись, написанная Абаем собственноручно, к сожалению, до сих пор не найдена. В статье проанализированы языковые особенности рукописи стихов Абая, написанной арабской графикой Мурсеитом Бикеулы. В статье дается краткий анализ фонетических отличий рукописного текста от фонетики современного казахского языка. Рассмотрены вопросы, связанные с фонетическими закономерностями, а именно с законом сингармонизма, регрессивной ассимиляцией, фонетическими вариациями, орфографическими правилами. Языковой анализ подтверждается иллюстрациями из данной рукописи и других трудов Абая.

Ключевые слова: Абай, Мурсеит, стихи, рукописи, фонетические особенности, заимствованные слова.

Авторлар туралы мәлімет:

Петек Ержан Қасымұлы, PhD, доцент м.а., түркі тілі мен әдебиеті кафедрасының меңгерушісі, Газиосманпаша университеті, Ташлычифтлик махалласы, Токат, Түркия.

Марлен Ерланұлы Адиллов, PhD, бас ғылыми қызметкер, Немат Келімбетов атындағы түркітану орталығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Достық даңғылы, 13, Алматы, Қазақстан Республикасы.

Сведения об авторах:

Эрджан Касымович Петек, PhD, и.о. доцента, заведующий кафедрой турецкого языка и литературы, Университет Газиосманпаша, махалля Ташлычифтлик, Токат, Турция.

Марлен Ерланович Адиллов, PhD, старший научный сотрудник Института тюркологии им. Немата Келимбетова, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, проспект Достык, 13, Алматы, Республика Казахстан.

Information about authors:

Ercan Petek, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Turkish Language and Literature, Gaziosmanpasha University, mahalla Tashlychiftlik, Tokat, Turkey.

Marlen Adilov, PhD, Senior Researcher, Nemat Kelimbetov Institute of Turkic Studies, Abai Kazakh National Pedagogical University, Dostyk Avenue, 13, Almaty, Republic of Kazakhstan.